

Izabela Ejsmunt

Semantyka barw wyrażana przez struktury morfologiczne w gwarach południowomazowieckich

Prace Językoznawcze 10, 46-56

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

10. „*Wenn die Regierung und das Parlament sich* in den nächsten ein paar* Monaten auf die Gesetzannahme, die das polnische Recht zu unisichen Lösungen anpasst*, konzentrieren und die in Kraft bringenden Mittel finden*, dann ist das Ende der Mitgliedsverhandlungen im nächsten Jahr und Eintritt Polens zu EU* am 1. Januar 2003 (wenn das die Regierung will) immer noch möglich.*”

Na podstawie zaprezentowanych dziesięciu wariantów tłumaczeń tego samego zadania można stwierdzić, że rzeczywiście istnieje wiele możliwości, aby przełożyć ten sam fragment tekstu na język obcy. Pytanie tylko brzmi: Czy wszystkie warianty tłumaczeń są wierne treściowo zdaniu oryginalnemu? Czy oddają rzeczywiście dokładnie treść zdania oryginalnego? Czy wszystkie są jasne i zrozumiałe? Te pytania postawiłam sobie wtedy, kiedy przeczytałam wszystkie tłumaczenia i porównałam je ze sobą.

Zdanie oryginalne jest długie i wielokrotnie złożone. Podczas czytania trzeba się bardzo skoncentrować, aby zrozumieć jego treść. Zdanie to pochodzi z tekstu, który należy do dziedziny języka negocjacji i dlatego musi być ono bardzo precyzyjnie rozumiane w języku wyjściowym i tak samo precyzyjnie zostać przełożone na język docelowy. Zaprezentowane przeze mnie tłumaczenia zostały sporządzone przez ciągle jeszcze uczących się studentów i można w nich znaleźć kilka błędów leksykalnych i gramatycznych, które w niektórych miejscach utrudniają zrozumienie. Jednakże, pomijając błędy, które podkreśliłam i oznaczyłam gwiazdką, można zauważyć różnice między podanymi tłumaczeniami interesującego nas zdania. Niektóre tłumaczenia są jaśniejsze, przejrzystsze i łatwiejsze w zrozumieniu (np. pierwsze, trzecie i czwarte tłumaczenie), niektóre zaś bardzo skomplikowanie sformułowane, zagmatwane i przez to trudniejsze do zrozumienia. W niektórych przypadkach tłumacz opuścił słowa języka wyjściowego i nie przetłumaczył ich na język docelowy, co jest nie do zaakceptowania.

W ósmym przykładzie tłumaczka/tłumacz oddał treść jednego zdania za pomocą kilku zdań w języku docelowym. To tłumaczenie oddaje treść tekstu oryginalnego, nie jest jednak wierne oryginałowi, jeśli weźmiemy pod uwagę stronę syntaktyczną tekstu.

Na przykładach tłumaczeń tego wybranego zdania można zaobserwować, że nie każde tłumaczenie jest dobre, jeśli weźmiemy pod uwagę jego zrozumiałość. Ten, do którego konkretne tłumaczenie jest skierowane, decyduje, który wariant najbliższy jest jego zdolności rozumienia.

Można by więc zadać sobie pytanie, czy sztukę tłumaczenia należy w ogóle ćwiczyć? Czy można w ramach zajęć z translatoryki szkolić umiejętności, czynności tłumaczeniowe, jeśli np. może istnieć wiele wariantów tłumaczeń jednego i tego samego tekstu i wszystkie mogą być dobre? Moim zdaniem – tak. Uzasadnienie jest proste: każdy, kto studiuje język obcy, będzie przynajmniej kilka razy

w swoim życiu zawodowym poproszony – nawet wtedy, kiedy nie będzie zawodowo tłumaczem – aby przetłumaczył jakiś tekst pisemnie lub ustnie. Mój wniosek: okrągłą dobę tłumaczy się w bankach, firmach, instytucjach w rozszerzonej już zjednoczonej Europie. I właśnie z tego powodu powinno się ćwiczyć umiejętności translatoryjne, także jeśli czasami nie ma jednoznacznej odpowiedzi, dlatego jeden wariant tłumaczenia jest lepszy niż inny, który także oddaje treść oryginału. W ramach zajęć z translatoryki można o tym dyskutować, wyjaśnić wątpliwości i wspólnie przedstawić argumenty, które przemawiają za najlepszym rozwiązaniem lub najlepszymi rozwiązaniami.

Literatura

- Deutsch für den Beruf Markt. Materialien aus der Presse*, 10., rocznik 2002, wyd. przez Institut Goethego Inter Nationes.
- Duden – Deutsches Universalwörterbuch, 5. wydanie, Mannheim 2003 [CD-ROM].
- Kienzler, I., 1997, *Deutschsprachige Geschäftsbriefe*, Gdynia.
- Kolsut, S., 2002, *Politik und Recht auf Deutsch*, Warszawa.
- Maciag, M., 2003, *Von der Übersetzbarkeit literarischer Texte*, Olsztyn.
- Małgorzewicz, A., 2003, *Prozessorientierte Dolmetschdidaktik*, Wrocław.
- Snell-Hornby, M./ Hönig H.G./ Kussmaul, P./ Schmitt P.A. (red.), 1999, *Handbuch Translation*; drugie, poprawione wydanie, Tübingen.
- Stein, D., 1997, *Bedeutungsgleichheit (oder nicht) in der Syntax als Problem beim Übersetzen*; w: Keller, R. (red.): *Linguistik und Literaturübersetzen*; Tübingen, s. 103–119.
- Übersetzen, verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch*, 1993, t. 8, część 1 i 2, w: *Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung*; wyd. przez Frank, A.P./ Gulya, J./ Mölk, U./ Paul F./ Schultze, B./ Turk, H., Berlin.
- Vermeer, H.J., 1992, *Skizzen zu einer Geschichte der Translation*, Frankfurt am Main.
- Wills, W., 1992, *Übersetzungsfertigkeit: Annäherungen an einen komplexen übersetzungspraktischen Begriff*, Tübingen.
- Wills, W. (red.), 1977, *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*, Stuttgart.

Summary

The article discusses equivalence of meaning, which poses a problem to translators and teachers of translation. In my article I address „the problem of multivalency” (Wills 1977: 226), that is the phenomenon which occurs when, during translation, two or more comparable solutions appear. This fact is considered to be a problem and by both a student and a teacher, and may be a source of dissatisfaction. How can we explain to the student that this or the other variant is better or worse? One must eliminate one’s own expectations and subjectivity. What should be expected of future translators? Competence in every field of knowledge, as texts to be translated cover various subjects. The article is an attempt to answer these questions, using authentic samples of texts translated by students participating in translation courses.

Izabela Ejsmut
Łódź

Semantyka barw wyrażana przez struktury morfologiczne czasownika w gwarach południowomazowieckich*

Colours semantics expressed by morphological structures of verb in dialects of Southern Masovia

The discussion presented in the article applies to the mechanism of creating, the way and the scope of verbs use in the process of creating colours names on the ground of dialects with the indication to differentiation of dialects towards general Polish language while expressing lingual picture of colours world.

Słowa kluczowe: dialektologia, słowotwórstwo czasownika, nazwy kolorów, językowy obraz świata

Key words: dialectology, verb word-building, colours names, lingual picture of the world

Zagadnienie nazewnictwa barw stanowi temat niezwykle często podejmowany w badaniach językoznawczych. Do tej pory powstały liczne opracowania zarówno na gruncie lingwistyki polskiej, jak i obcej, w których rozpatrywano kwestię funkcjonowania nazw kolorów z różnych punktów widzenia. Istotny wkład w badania nad leksyką nazw barw wnieśli badacze amerykańscy B. Berlin i P. Kay, którzy w swoim dziele *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution* (Berlin, Kay 1969), wyróżnili nazwy podstawowe i sekundarne. Po wnikliwej analizie nazw kolorów doszli do wniosku, że liczba podstawowych określeń barw w językach jest ograniczona, a kolejność ich pojawiania się można

* Materiał gwarowy, który został poddany interpretacji słowotwórczej, zgromadzono w latach 2003–2005 we wsiach Łęgonice koło Nowego Miasta oraz oddalonej od niej o ok. 30 km Turowej Woli koło Kowies. Pierwszej z nich przypisany jest nr 35 w siatce punktów do badań nad słowotwórstwem w gwarach Polski środkowej (716 wg/AGP), natomiast druga oznaczona jest nr. 25 (707 wg/AGP). Obydwie wsi znajdują się na terenie południowego Mazowsza i choć nie są to jedyne gwary, które można określić mianem południowomazowieckich, niewątpliwie reprezentują ten sam typ ze względu na podobieństwo cech systemowych.

łatwo przewidzieć. Ze strukturalistycznym ujęciem zagadnienia terminologii nazw barw Berlina i Kaya nie zgodził się J. R. Taylor, który zajął się problemem kategoryzacji kolorów i doszedł do wniosku, że nazewnictwo barw nie ma charakteru ściśle arbitralnego, zaś sama barwa stanowi idealny przykład „wpływu czynników związanych z percepcją i poznaniem na powstawanie i znaczenie kategorii językowych” (Taylor 2001, s. 38).

W językoznawstwie polskim kwestią nazewnictwa kolorów zainteresowała się m.in. A. Wierzbicka (Wierzbicka 1990), która w badaniach nad semantyką barw zastosowała podejście prototypowe. Według Wierzbickiej konkretne kolory wyraźnie kojarzone są przez człowieka z określonymi desygnatami otaczającej go rzeczywistości np. *czzerwony* – ogień, krew, *niebieski* – woda, niebo, *biały* – śnieg itp. Natomiast R. Tokarski z materiału językowego pochodzącego ze współczesnej poezji polskiej wydobyl znaczenia nazw barw i porównał je z nazwami barw w języku angielskim, w odniesieniu do teorii o istnieniu językowego obrazu świata. Tokarski stwierdził, że „opis znaczenia nazw kolorów w języku polskim pozwoli dotrzeć do semantycznego obrazu słowa” (Tokarski 2004, s. 11).

Wśród prac dotyczących nazewnictwa kolorów, a mieszczących się w teorii językowego obrazu świata, wymienić należy m.in. dwutomowe opracowanie *Studia z semantyki porównawczej* pod redakcją K. Waszakowej i R. Grzegorzycowej (Studia z semantyki... 2000, 2003) oraz niektóre artykuły m.in. K. Waszakowej (Waszakowa 2000) czy J. Grzenia (Grzenia 1993).

Problematyką kolorów w językoznawstwie polskim w ujęciu diachronicznym i dialektologicznym zajmowali się m.in. K. Nitsch (Nitsch 1948), E. Ostrowska (Ostrowska 1948), H. Koneczna (Koneczna 1949), A. Zaręba (Zaręba 1954), R. Marciniak (Marciniak 1999). W każdej z wyżej wymienionych pozycji zostały omówione nazwy barw z prymarnym wykładnikiem przymiotnikowym bądź też rzeczownikowym, natomiast nazwy kolorów wyrażane poprzez struktury czasownikowe były podawane sporadycznie i w ograniczonym zakresie. Być może za przyczynę takiego stanu rzeczy należy uznać założenie E. Janus, o tym że czasowniki typu *zsinieć*, *zżółknąć* oznaczają ‘stawanie się żółtym, sinym’ i należą do innej grupy semantycznej niż nazwy kolorów (Janus 1981, s. 69–70). Choć rzeczywiście mamy tu do czynienia z czasownikami oznaczającymi proces, stan czy akcję, to jednak pośrednio wskazują one także na kolor (Zaręba 1954, s. 116). Również J. Grzenia, opisując pole semantyczne barw w języku polskim, czasowniki derywowane od nazw kolorów sytuuje w przestrzeni tegoż pola (Grzenia 1993, s. 157). Za słuszne natomiast należy uznać stwierdzenie, że podstawy czasownikowe, od których derywowane są nazwy barw, mają charakter sekundarny (Ampel-Rudolf 1994, s. 9), gdyż pod względem ilościowym, w zestawieniu z przymiotnikiem czy też rzeczownikiem, jest ich znacznie mniej.

Celem niniejszego artykułu jest próba pokazania, że semantyka i nazewnictwo barw w gwarach, wyrażane strukturami czasownikowymi, mogą stanowić

ciekawy i oryginalny materiał do badań nad ich powstawaniem i funkcjonowaniem, szczególnie w porównaniu z polszczyzną ogólną.

Wychodząc od pojęć *barwa* i *kolor*, należy zauważyć, że nie zawsze były one traktowane jako formy synonimiczne. M. Ampel-Rudolf uznała, że między omawianymi jednostkami istnieje różnica rodzaju gramatycznego (*barwa* – rodzaj żeński, *kolor* – rodzaj męski), która zmienia ich zakresy znaczeniowe (Ampel-Rudolf 1987, s. 623). Natomiast H. Koneczna odnotowała, że w gwarach łowickich zamiast wyrazu *barwa* używano formy *farba*, zaś leksem *kolor* w praktyce życia codziennego był stosowany z mniejszą częstotliwością, ponieważ „wymagał on wyabstrahowania cechy z przedmiotu realnego” (Koneczna 1949, s. 10). W omawianych gwarach południowomazowieckich obydwa terminy funkcjonują wymiennie, sami informatorzy twierdzą, że „kolor i barwa to jedno i to samo”, w związku z tym w artykule zostały potraktowane jako synonimy, np. **ukolorować się**¹ ‘nabrać kolorów; kolorować; *ĭag byu mocny #oĝiń, to tĕn ħlebek ŝpko ŝe #kolorovau, tĕn vĭŝ# ŝe pŝyrumińiu; 35*’, **zakolorować się** ‘stać się kolorowym; kolorować; *ĭak ovoŝ doiŝeva to tak uadńe ŝuukńie albo ŝe pŝyčervjeńa, zaleŝy ĭaki ovoc, zakoloruje ŝe, ĭuŝ troŝe #omińkńie do ŝjeŝeńa; 25*’, **zabarwić się** ‘barwić się, nabrać koloru; barwić się; *ta bluska tak puŝcaua fprańiu, ŝe aŝ ŝe voda na ŝelono zabarvĭua; 35*’.

Analiza materiału gwarowego pod kątem nominacji i semantyki barw wyrażanej czasownikiem prowadzi ku stwierdzeniu, że zarysowuje się wyraźna tendencja do podziału na barwy podstawowe i drugorzędne. Za elementarne uznać należy kolory: biały, czarny, żółty, zielony, niebieski oraz czerwony, zaś za sekundarne: różowy, szary, siny, siwy, jasny, bławy, rudy, złoty itp. Teoria ta znajduje potwierdzenie w ilości derywowanych struktur odczasownikowych w gwarach południowomazowieckich.

Semantyczny obraz nazw barw pozwala na ukazanie sposobu pojmowania świata przez ludzi mówiących danym językiem. Odwołując się do zasobu konstytutywnych barw w języku ogólnym, K. Waszakowa pokazała, że nazwy kolorów stanowią tzw. interpretanty świata, ponieważ dana nazwa wyodrębnia i charakteryzuje obiekty rzeczywistości (Waszakowa 2000, s. 621). Poprzez analizę nazw barw wyrażanych strukturami prefiksalnymi, prefiksalnie – postfiksalnymi oraz sufiksalnymi czasownika, w odniesieniu do nominacji obiektów i zjawisk, z którymi się łączą, wskazać można, z jakim wycinkiem rzeczywistości wiąże się dany kolor najczęściej i w jaki sposób pojmują świat ludzie posługujący się określonym językiem lub, w jego obrębie, daną gwarą.

Struktury czasownikowe derywowane od podstawy przymiotnikowej *biały* lub dewerbalnej *bieleć*, w gwarach południowomazowieckich najczęściej wiążą

¹ Prezentowane w artykule przykładowe hasła czasownikowe zapisano w postaci ogólnopolskiej, a następnie w apostrofach podano kolejno: parafrazę, podstawę słowotwórczą oraz kontekst.

się z człowiekiem i kulturą materialną. Odnoszą się głównie do prac wykonywanych w domu: sprzątanie, pranie, odnawianie mieszkania, np. **bielić** ‘malować ściany wapnem na biało; biały; *vapněm to še biěl'iuo ścany; 25*', **obielić** ‘pomalować wszystkie ściany na biało; bielić; *zařim te ścany #obiěl'iu, to f cařym domu řym vapněm nařlapau; 25*', **wybielić** ‘uczynić płótno białym; bielić; *převařně to na s^uřncu p^uřutno vybiěl'iu; 25*', oraz czynności wykonywane w kuchni, np. **zabielac**² ‘bielać, wlewać do zupy mąkę roztrzepaną w mleku lub śmietanie; zabielić; *zupe řařynovom še zabiřela řmřetankom; 25*', **zabieliwac się** ‘stopniowo robić się białym; zabielić się; *řak ta voda še řuř ře zabiřel'ivařa, to v řiř vyřnětuo še masu; 35*'.

Zakres semantyczny formacji derywowanych od przymiotnika *czarny* lub czasownika *czernić*, łączyć można głównie z dbałością człowieka o wygląd zewnętrzny oraz zabiegami podnoszącymi jego atrakcyjność, np. **czernić** ‘czynić czarnym; czarny; *řarnom pastom buty řern'iu; 25*', **poczerniac** ‘kilkakrotnie czynić czarnym; poczernić; *řak še skurka z butov zeřše, to še počern'a, žeby ře byřo řidać; 25*', **poczernić** ‘uczynić lekko czarnym; czernić; *#ořy se troře podmalovaua, řřysy tuřym počern'iua, pa-řica řak še pačřy; 35*', **przyczernić** ‘uczynić buty nieco bardziej czarnymi; czernić; *řak še buty zakuřyřy, albo ře přyřdar, to se vřou řarnom pastom přyčern'iu, zapastovau ři ře byřo řladu; 25*', **uczernić** ‘uczynić coś całkowicie czarnym; czernić; *pře-řym te vřosy řiřaua barřiři brřozove, a řera se cařkim učern'iua; 25*', jak również odnieść do sfery semantycznej związanej z kosmosem np. **zaczernić się** ‘o niebie: przybrać czarną barwę; czernić; *řebo to še pravře začern'iuo, tak še začořguo, řimno še zrořiuo ři grat sypⁿoř; 35*'

Derywaty odczasownikowe pochodne od podstawy *zierenieć*, odnoszą się przede wszystkim do świata roślinnego i wodnego np. **ozierenieć** ‘przybrać barwę zieloną; zierenieć; *ta voda zakřitřa f řěři va-ře, ař boki #ozeřeřau; 35*', **podzierenieć** ‘stać się nieco zielonym; zierenieć; *muvřom, že voda do podlevařa křatkuř to poři-na troře pořřzeřeřiř v butelce; 25*', **uzierenieć** ‘stać się całkowicie zielonym; zierenieć; *ta voda na stavře to řuř cařkim #užeřeřaua; 35*', **zazierenieć** ‘nabrać koloru zielonego; zierenieć; *voda zažeřeřaua z brudu, zmořnřona, brudna voda; 25*', **zzierenieć** ‘o grochu: stać się zielonym; zierenieć; *za řypko řzeřeřau, zgořkřau ři byř třardy, to kopce usypyřau, žeby řyle s^uřńca ře dostau; 25*'.

Leksemy pochodne od czasownikowej podstawy *zółknąć*, wyraźnie nawiązują do świata roślin, np. **podzółkiwac** ‘stopniowo nieco zółknąć; podzółknąć; *to ředno řeřko coř ři pořřzuřkuře #ostatřio, tu řěř pořřzuřkuřom te listřki; 25*', **przyzółknac** ‘stać się trochę żółtym; zółknąć; *ta přyřńica tak přyřgasřa,*

² Zgodnie z zasadą przyjętą przez językoznawców, m.in. M. Kucalę, K. Dejnę (Kucala 1964, 1966; Dejna 1964), czasowniki wielokrotne, niedokonane typu *zabielac*, *poczerniac* traktuje się jako formacje sufiksalne, pochodne od czasowników perfektywnych *zabielić*, *poczernić*.

pšyžuukua, bojom pšypal'iu tym "opryskim; 25', uźółknać 'o liściach kwiatów: nieco zźółknać; źółknać; te listki tak coš l'ixo rosnom, troxe "užuukuy; 25', zźółknać 'stać się żółtym; źółknać; iak ovoc doževa to tak uadnie zžuukne albo se pšyčevjeňa, zależy iaki ovoc, zakoloruje se, iuš troxe omiŋknie do zježěňa; 25' oraz sporadycznie do świata materialnego, np. przyźółkiwać 'o materiale: powoli stawać się żółtym; przyźółknać; ta biel ne jes iuš taka bielutka, začyna pšyžuukivaž ze starošci; 35'.

Struktury czasownikowe motywowane ogólnopolską formacją *niebieszczęć* lub gwarową *niebieścić*, znajdują odzwierciedlenie zarówno w sferze materialnej człowieka, np. **wyniebieszczyć** 'stać się niebieskim; niebieszczyć; *iak firanki pšyžuuknom, to se fkuada farpke f šmatke, vygnata se, vyfarpkuje, to ta firanka až vynėbiesčėje; 25'*, **zaniebiescić się** 'stać się niebieskim; niebiescić się; *ta druga bluska o tėj ćimnejšėj caua se zańėbiesćiu f praņu; 35'*, jak również kojarzone są z kosmosem, niebem np. **wyniebiescić się** 'stać się niebieskim; niebiescić się; *ńėbo se vynėbiesćiuo, poiašnauo; 25'*

Formacje derywowane od czasownika *czerwienić*, dotyczą głównie świata roślinnego, np. **przyczerwieniać się** 'stawać się prawie czerwonym; przyczerwienić się; *iak ovoc doževa to tak uadnie žuukne albo se pšyčevjeňa, zależy iaki ovoc, zakoloruje se, iuš troxe omiŋknie do zježěňa; 25'*, jak również zachowań ludzkich np. **zaczzerwienić się** 'czerwieniąc się, oblać się rumieńcem; czerwienić się; *člapnou což bezmysl'ne ki se začervjeñiu ze fstydu; 25'*.

Zakresy odniesień pozostałych derywatów, pochodnych od podstaw dewerbalnych i denominalnych wyrażających kolory niepodstawowe, można powiązać z następującymi obszarami semantycznymi: kosmos, niebo, np. **rozjaśnić się** 'stać się jasnym, czystym; jaśnieć; *rozjašniuo se, suonečko se pokazuje; 25'*, **rozjaśniać się** 'jaśniejąc, wypogadzać się; rozjaśnić się; *suonečko vyglonda, čyba se rozjašniua troxe; 25'*, **ściemniać się** 'robić się ciemno; ściemnić się; *zmiešx se robi pšed vječorėm, śćimna se na dvože; 25'*, **wybłękitnieć** 'stać się błękitnym; błękitnieć; *ńėbo vybuŋkitnauo, rozjašniuo se; 35'*; człowiek i jego fizjonomia, np. **podsiwywać** 'zaczynać siwieć; podsiwieć; *iağ začyna počšivivać, to taki špakovaty se robi; 25'*, **posinieć** 'siniejąc, stać się nieco sinym; sinieć; *žėcko iak se ńėra: začuvsuo, to aš pošinauo; 25'*, **wyróżwić** 'pomalować policzki na różowo; różowy; *zafše taka vymalovana čoži, te pol'iki se vyružovi; 25'*, **zasinić się** 'siniejąc, nabrać sinego koloru; sinieć; *iak jes potyžne udežěne, to se čauo mocno zašini; 25'*, **zbladować się** 'stać się bladym; blady; *po tėj čorobie tag vyčut, zbladoviũ se, pravie aš pšėžročysty jes; 25'*, **zeszronkowieć** 'stać się szronkowanym, siwym; szronkowieć; *uęp mu zešronkoviũ na staroš, ošivjũ; 35'*, **zrudować się** 'stać się rudym; rudy; *iağ byũ mauy to ne byũ rudy, tylko pužni iag vyruš, to tak mu se vuosy zrudoviũy; 25'*; świat roślin, np. **rozblawić się** 'rozkwitnąć w kolorze jasnyniebieskim, białym; blawić się; *tak sl'icne se te křatuški rozbuaviũy, tak ńėbieskavo křituy; 25'*, **zasiwieć** 'o drzewie:

stać się zupełnie siwym; siwieć; *ževo mokre, f skuže ležauo, to pošivjauo, a neras jag d^ugo poležauo, to caukim zašivjauo*; 35'; świat materialny, np. **pozłocić** 'złocąc, pokryć złotem; złocić; *nesuy* "obraz do zuotnika, żeby pozuoćiu; 25', **wyblawić się** 'stać się białym; blawić się; *po prańu kolor še vybuaviu, zrobiu še jasny*; 25', **zeszarzeć** 'szarzejąc, stać się burym, szarym; szarzeć; *to iuż ze starośći zesažauo, z brudu še zapuśćiuo*; 25'.

Językowy obraz świata to zatem taki sposób ujmowania rzeczywistości, który można „odczytać z faktów językowych, m.in. słowotwórczych, derywacyjnych itp.” (Grzegorzczkowska 2001, s. 163). Analizując daną gwarę jako odmiankę języka ogólnego i jej cechy słowotwórcze, da się zauważyć, że w obrębie tego samego języka istnieją odrębne sposoby konceptualizacji świata. W gwarach południowomazowieckich poprzez przyzmat barw wyrażanych strukturami czasownikowymi docieramy do semantycznego charakteru słowa, które choć w odmiennej postaci słowotwórczej w stosunku do języka ogólnego, może wiązać się z tym samym wycinkiem rzeczywistości. Mam tu na myśli głównie derywaty gwarowe, które w porównaniu z polszczyzną ogólną posiadają identyczną podstawę słowotwórczą i to samo znaczenie, wyrażane jednak innym prefiksem, np. **obielić** 'pomalować wszystkie ściany na biało', **ozielenić** 'przybrać barwę zieloną', **poczernić** 'uczynić lekko czarnym', **przyczernić** 'czerniąc, uczynić buty nieco bardziej czarnymi', **przyczzerwieniać się** 'stawać się prawie czerwonym', **uzielenić** 'stać się całkowicie zielonym', **uźółknąć** 'o liściach kwiatów: żółknąć', **wyniebieszczyć** 'stać się niebieskim', **wyróżowić** 'pomalować policzki na różowo', **zasinić się** 'nabrać siniego koloru' w stosunku do ogólnopolskiego **pobielić**, **uczernić**, **zaczzerwieniać (się)**, **zaróżowić**, **zazielenić (się)**, **zniebieszczyć**, **zsinieć**, **zzielenić** oraz **żółknąć** (patrz: SWJP, USJP).

Ponadto w gwarach południowego Mazowsza w obrębie jednego gniazda słowotwórczego, którego podstawę pośrednio stanowi nazwa barwy, wyrażana strukturą czasownikową, istnieje bogatszy zasób używanych prefiksów, np. *żółknąć* (pod-, przy-, u-, z-), *zielenieć* (o-, pod-, u-, z-, za-) w porównaniu z językiem ogólnym. Przesunięcia w powyższych gwarach w stosunku do polszczyzny literackiej można także wydobyć, analizując proces przypisywania danemu desygnatowi odmiennej barwy, wyrażającej jednak to samo znaczenie co w języku ogólnym, np. gwarowa forma *wyniebieszczyć* 'o firance', jest równoznaczna z ogólnopolskim *wybielić (się)*, zaś gwarowe *wyniebieszczyć się* 'o niebie' oznacza to samo, co w polszczyźnie ogólnej *rozjaśnić się*. Poza tym w badanych gwarach odnotowano również tendencję do aktywnego posługiwania się tzw. formami wielokrotnymi, które w takiej postaci nie funkcjonują w polszczyźnie ogólnej, np. **rozjaśniwać się** 'jaśniejąc, wypogadzać się', **podsiwywać** 'zaczynać siwieć', **zabielować się** 'stopniowo stawać się białym', itp. oraz skłonność do tworzenia zupełnie nowych derywatów czasownikowych, informujących pośrednio o kolorze, których również nie notuje język ogólny, np. **rozblawić się** 'roz-

kwitnąć w kolorze bławym, jasnoniebieskim’ oraz **wyblawić się** ‘stać się bławym, jasnym po praniu’, **zbladowić się** ‘stać się bladym’, **zeszronkowieć** ‘stać się szronkowatym, siwym’, **zrudować się** ‘stać się rudym’. Idąc dalej, można pokusić się również o stwierdzenie, że językowy obraz świata kolorów w gwarach jest oddawany poprzez znacznie szerszą gamę możliwości nazewniczych niż w polszczyźnie ogólnej (por. Koneczna 1949; Zaręba 1954; Marciniak 1999).

Zatem różny sposób pojmowania rzeczywistości przez pryzmat barw, wyrażanych strukturami czasownikowymi w gwarach południowomazowieckich w odniesieniu do języka ogólnego, przejawiałby się przede wszystkim w: a) odmiennej prefiksacji struktur dewerbalnych, b) bogatszym zasobie stosowanych przedrostków, c) oddawaniu tego samego znaczenia poprzez używanie odmiennych nazw kolorów, d) skłonności do derywowania formacji wielokrotnych i e) w tworzeniu zupełnie nietypowych nazw barw, które nie istnieją w polszczyźnie ogólnej.

Wykaz skrótów

- AGP – Dejna K.: *Atlas gwar polskich*. T. 1: Małopolska. Warszawa 1998.; Dejna K., Gala S., Zdaniukiewicz A., Czyżewski F.: *Atlas gwar polskich*. T. 2: Mazowsze. Warszawa 2000; Dejna K., Gala S.: *Atlas gwar polskich*. T. 3: Śląsk. Warszawa 2001; Dejna K.: *Atlas gwar polskich*. T. 4: Wielkopolska, Kaszuby. Warszawa 1998–2002.
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*. Red. B. Dunaj. T. 1, 2. Warszawa 2001.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. T. 1–6. Warszawa 2003.

Literatura

- Ampelf-Rudolf M. (1987): *Barwa a kolor*. „Poradnik Językowy”, z. 8.
- Ampelf-Rudolf M. (1994): *Kolory. Z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych języka polskiego*. Rzeszów.
- Berlin B., Kay P. (1969): *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Berkeley.
- Dejna K. (1964): *Wielokrotne i trwałe formy czasownika w gwarach Kielecczyny*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”. Łódź, s. 5–14.
- Grzegorzczkowska R. (2001): *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa.
- Grzenia J. (1993): *Założenia opisu pola semantycznego barw w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 155–165.
- Janus E. (1981): *Wykładniki intensywności cechy*. Wrocław.
- Koneczna H. (1949): *Nazwy barw w gwarze łowickiej*. „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 10–17.
- Kucała M. (1964): *Czasowniki wielokrotne we współczesnym języku polskim. Zakres i systematyka*. „Język Polski”. T. 44. Kraków, s. 201–214.
- Kucała M. (1966): *Rozwój iteratywów dokonanych w języku polskim*. Kraków.
- Названия цветов в индоевропейских языках [Nazwy barw w językach indoeuropejskich]* (2007): pod red. A. P. Wasiljewicz. Moskwa.
- Marciniak R. (1999): *Formanty przymiotnikowe określające barwy i ich odcienie w Łowickiem*. „Studia i Materiały Polonistyczne”. T. 4. Piotrków Trybunalski. s. 335–341.

- Nitsch K. (1948): *Odkąd polska narodowa chorągiew jest biało-czerwona*. „Język Polski”. T. 28. Łódź, s. 161–162.
- Ostrowska E. (1948) *Z historii przymiotników złożonych typu biało-czerwony i jasno-niebieski*. „Język Polski”. T. 28. Łódź, s. 6–14, 40–47.
- Studia z semantyki porównawczej* (2000, 2003): red. K. Waszakowa, R. Grzegorzczkova. T. 1, 2. Warszawa.
- Taylor J. R. (2001): *Kategoryzacja w języku*. Kraków.
- Tokarski R. (1993): *Słownictwo jako interpretacja świata*. [W:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Red. J. Bartmiński. T. 2, s. 335–362.
- Tokarski R. (2004): *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Wyd. 2. Lublin.
- Waszakowa K. (2000): *Polskie podstawowe nazwy barw w roli „interpretantów” świata*. „Prace Filologiczne”. T. 45. Warszawa, s. 620–632.
- Wierzbicka A. (1990): *The meaning of colour terms. Semantic, culture and cognition*. „Cognitive Linguistic”, z. 1, s. 99–151.
- Zaręba A. (1954): *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*. Wrocław.

Summary

The objective of this article is an attempt to present that semantics and nomenclature of colours in dialects, expressed by verbal structures, may constitute an interesting and original material for research into their origins and functioning, in particular, when compared to general Polish.